

de Kaap zelf. Kicherer weerspiegelde hun wereld in zijn combinatie van naïveteit en vanzelfsprekende zelfoverschatting als Europeaan en christen, maar ook in zijn trouw aan een zelfgekozen opdracht en de vindingrijkheid in de uitvoering daarvan.

Schoemans boek over Kicherer en de vroege Zuid-Afrikaanse zending bezit bredere betekenis dan de titel lijkt aan te geven. Het boek beperkt zich niet tot Kicherer en diens zendingsactiviteiten, maar beschrijft die in hun context, de Europese en de Zuid-Afrikaanse, onderhoudend en deskundig. Schoeman beschrijft in Kicherers Zuid-Afrika omstreeks 1800 een land in wording, raciaal en cultureel pluriform, vloeiend en open. Een ander land dus dan diverse studies, geobsedeerd door de meer recente periode, ons willen doen geloven.

G. J. Schutte

H. M. C. M. van Maarschalkerwaard, J. Oosterhoff, G. J. Arends, *Bruggen in Nederland, 1800-1940. Vaste bruggen van ijzer en staal* (Utrecht: Matrijs, [S. 1]: Nederlandse Bruggenstichting, 1997, 400 blz., ISBN 90 5345 100 5).

De titel van dit boek laat geen misverstanden bestaan over wat we zullen aantreffen: een zakelijke inventarisatie van de kennis over Nederlandse bruggen van een welomschreven materiaal. De ambities zijn even begrensd als sympathiek, namelijk feitenmateriaal uit boeken en tijdschriften verzamelen waarmee anderen verder onderzoek kunnen verrichten. Uit de inleiding blijkt bovendien nog eens met welk achterliggend doel deze inventarisatie is gemaakt: het waarderen van de bruggen met het oog op het vaststellen welke daarvan de status van monument zouden kunnen verwerven. De auteurs zijn ingenieurs, gerekruteerd uit de Nederlandse Bruggenstichting die 'de ontwikkeling van de techniek en constructie in de loop van de tijd' wil vastleggen.

Wat treffen we zoal in het boek aan? Als kader voor het eigenlijke onderwerp beschrijven de auteurs het netwerk van verkeers-, tram-, vaar- en spoorwegen. Vervolgens gaan zij nader in op de vaste bruggen van ijzer en staal: de fabrikanten, het materiaal, de constructie, de verbindingsmethoden, de typologie.

Het boek heeft waarde als naslagwerk en bevat enkele bouwstenen voor een geschiedenis van de Nederlandse verkeersinfrastructuur in de laatste twee eeuwen. Als inhoudelijke grondslag voor een selectie van bruggen die tot monument zouden moeten worden uitgeroepen vind ik deze studie bepaald te eenzijdig: naast het 'ingenieursdenken' dat zich 'bij voorkeur in maat en getal' uitdrukt zoals de auteurs bekennen, kan een brug nog talrijke andere betekenissen worden toegekend. Met andere woorden: een cultuurhistorische context is onmisbaar voor beslissingen over behoud en vernieuwing.

De consequentie van de gekozen aanpak, die geen aanspraak op volledigheid maakt maar wel tot een grote breedvoerigheid leidt, blijkt wel uit de drie vervolgstudies die in het vooruitzicht worden gesteld over bruggen van beton, beweegbare bruggen en de vormgeving van bruggen. Het is jammer dat al die aspecten van dezelfde objecten en typen zo los van elkaar worden behandeld. Elke gelegenheid om relaties te leggen tussen al die opgestapelde feiten wordt de lezer eigenlijk onthouden. Het gaat blijkbaar met de bruggen zoals met de molens en kastelen. IJverige vriendenclubs schrijven de biografieën van deze objecten, die ontheemd in tijd en ruimte zweven.

Koos Bosma

K. Mandemakers, *HBS en gymnasium. Ontwikkeling, structuur, sociale achtergrond en schoolprestaties, Nederland, circa 1800-1968* (Dissertatie Rotterdam 1996; IISG Studies + essays XXIV; Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1996, 383 blz., f58,-, ISBN 90 6861 114 3).

De leukste illustratie in *HBS en gymnasium* is een serie klassenfoto's van het Amersfoortse gemeentelijk gymnasium, gemaakt in het schooljaar 1889-1890. Op de eerste foto kijken vijftien beginnende pubers verlegen in de lens, de laatste foto toont drie zorgvuldig geklede jongvolwassenen die vol zelfvertrouwen het examen tegemoet zien. Sprekender nog dan Mandemakers' tabellen en grafieken dat doen, verbeeldt deze serie kiekjes een lastig probleem dat in deze periode speelde: het lage rendement van de scholen.

De kwestie van de rendementen is maar één van de vele onderwerpen die Kees Mandemakers in zijn Rotterdamse proefschrift over het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs (VHMO) tussen 1800 en 1967 uitwerkt. Zo heeft hij het over selectie en doorstroming, over schoolgelden en onderwijskosten, en over de relatie tussen sociaal-culturele achtergrond en schoolprestaties. Het boek biedt, althans voor de periode vanaf 1880, een kwantitatief totaalbeeld van het VHMO, met aandacht voor zowel de groei van dit onderwijstype als de positie van de leerlingen erbinnen. Voor het eerste gebruikte hij onderwijsverslagen en CBS-statistieken, voor het laatste cohortanalyses aan de hand van landelijke steekproeven uit de schooljaren 1880, 1920, en 1964. Alleen voor het laatste peiljaar waren CBS-gegevens beschikbaar, de gegevens voor de andere twee cohorten moesten via eigen bronnenonderzoek verzameld worden.

Zijn resultaten verkreeg hij met behulp van geavanceerde statistische programmatuur, LISREL bijvoorbeeld. Dat leidde tot interessante uitkomsten. Zo blijkt het negentiende-eeuwse gymnasium veel minder een school voor de 'geleerde stand' te zijn geweest dan altijd is aangenomen. Slechts dertig procent van de gymnasiasten was afkomstig uit een intellectueel milieu. Bovendien bezocht veertig procent van de kinderen uit deze stand niet het gymnasium, maar de HBS. Een tweede verrassende uitkomst betreft de invloed van de sociale achtergrond op de schoolloopbaan. Terwijl de schoolkeuze van de leerlingen sterk bepaald werd door het ouderlijk milieu, was dat voor hun prestaties veel minder het geval. Die werden in 1880 slechts beperkt en in 1920 nog maar nauwelijks beïnvloed door sociale afkomst. Waren de leerlingen dus eenmaal binnen, aldus Mandemakers, dan kregen ze te maken met een 'eerlijke' meritocratische cultuur.

Mandemakers heeft de onderwijsgeschiedenis verrijkt met een prachtig, helder geschreven boek, dat door zijn kwantitatief karakter een meer dan welkome aanvulling vormt op de bestaande literatuur die — met uitzondering van A. Bartels' uit 1963 stammende en tamelijk verouderde *Een eeuw middelbaar onderwijs* — veeleer kwalitatief van aard is. Extra waardevol wordt het boek doordat het de Nederlandse situatie in een comparatief perspectief plaatst. Mandemakers maakte gebruik van in andere landen ontwikkelde theorieën over het secundair onderwijs, zoals de fasentheorieën van Kaebler en Ringen. Daardoor kon hij overeenkomsten en verschillen aangeven tussen de ontwikkeling van het Nederlandse onderwijssysteem en dat van andere West-Europese landen, met name Duitsland, Frankrijk en Engeland. Ook vergeleek hij onderwijsdeelnamecijfers, uiteraard na correctie voor de regionale verscheidenheid. Hieruit blijkt bijvoorbeeld dat Nederland in de tweede helft van de negentiende eeuw aan een inhaalmanoeuvre begon die ertoe leidde dat ons land in 1920 qua deelnamecijfers van het VHMO tot de Europese top behoorde. Alle lof verdient Mandemakers ten slotte vanwege zijn aandacht voor ontwikkeling en groei van een van de stiefkindjes van de Nederlandse onderwijs-geschiedenis, het (meer) uitgebreid lager onderwijs ((M)ULO), een vorm van voortgezet onderwijs dat het VHMO in populariteit verre overtrof.

In de hier besproken handelseditie van het proefschrift heeft Mandemakers de kwantitatieve gegevens sterk beperkt. Geïnteresseerde cijfer/reafo verwijst hij naar het originele werk. Toch